

centrálneho organizátora, ktorý špecifickým spôsobom ovplyvňuje systém B. Pritom súhrn vlastností uvedených v bode 2 a 3 predstavuje práve to hlavné v kvalitatívnej osobitosti rozvinutého systému A.

Posledná kapitola knihy je venovaná otázke vzniku novej štruktúrnej roviny v procese samoorganizácie. Aj v riešení tejto otázky zachováva autor ten postup ako v iných kapitolách, vyjasňuje totiž najprv pojmy, s ktorými bude pracovať. Pojem organizácie, samoorganizácie, pohybu a samopohybu a nakoniec pojem samoorganizácie ako špecifického druhu samopohybu. Vyslovuje niekoľko sviežich myšlienok a v ich svetle kriticky postihuje niektoré skutočne zastarané názory, pojmy a metodologické prístupy. Poukazuje napr. na to, ako moderná genetika ešte ani dnes nedoceňuje význam samoorganizácie živej hmoty.

Túto samoorganizáciu chápe V. I. Kremianskij ako spontánny pohyb, v ktorom sa systémová usporiadanosť nachádza v dialektickej jednote s čiastočnou neusporiadanosťou. Podľa jeho mienky „... každé skutočné zvýšenie organizovanosti hmoty si vyžaduje nielen zachovanie, ale dokonca rozvinutie vyčlenenosti a relatívnej izolovanosti, diskretnosti elementov. Rozmanitosť zmien v systéme by bola bez dostatočne veľkého „stupňa slobody“ elementov a bez dostatočne rôznorodých spôsobov ich vzájomného vplyvu nemysliteľná. V rozmeroch systémov ako celkov to vedie k určitému čiastočnému *zvýšeniu neusporiadanosti*. V progresívnych líniách vývoja

sa to však predsa len neprejaví v tom, že by v zmenách komponentov dochádzalo k chaosu, ale v tom, že tieto komponenty (a zvlášť ich kombinácie) sa stávajú *rozmanitejšími*, čím obohacujú zmeny celku a zároveň zvyšujú ich schopnosti vyvíjať sa rýchlejšie“ (s. 232).

Vychádzajúc z najnovších poznatkov biologických vied, autor sa pomerne podrobne zaoberá jednotlivými formami vplyvu elementov (komponentov systému) na celok, na povahu príslušnej štruktúrnej roviny. Hneď za tým sa venuje — opäť na základe zovšeobecnenia nových poznatkov, — problémom dialektickej negácie pri vzniku novej štruktúrnej roviny, kde si zvlášť pozorne všima najmä moment zachovania podstatných vlastností a prvkov predchádzajúcej kvality a ich integrácie, včleňovanie do štruktúrnych väzieb vyššej kvality. V tejto súvislosti skúma problém determinácie v procese biologickej samoorganizácie, čiže v procese vzniku a formovania sa nových štruktúrnych rovín.

Knihy V. I. Kremianského okrem toho, že sa zaoberá skutočne novými otázkami, ktorých výskum je ešte len na začiatku a že je napísaná pekným, pútavým a zároveň náročným kritériám vedeckosti zodpovedajúcim spôsobom, reprezentuje taký typ spojenia medzi filozofiou a prírodnými vedami, ktorý pri zachovaní vedecko-kritického postoja k jednej i druhej sfére poznatkov obohacuje tak filozofické, ako aj biologické chápanie skúmaného problému.

E. F.

A. SCHOPENHAUER V POLSKEJ EDÍCIÍ FILOZOFICKÝCH PORTRÉTOV

Už niekoľko rokov vychádza v susednom Poľsku neobyčajne zaujímavá edícia kníh s filozofickým zameraním nazvaná *Myśli i Ludzie* (Myšlienky a Iudia); vydáva ju varšavské vydavateľstvo Wiedza Powszechna. Možno povedať, že všetky knihy, ktoré sú do tejto edície zahrnuté, vhodne vypl-

najú medzeru v oblasti monografických štúdií oboznamujúcich čitateľa s filozofickými osobnosťami a s ich názormi; a robia tak dostatočne náročným spôsobom, nestrácajú však pritom zo zreteľa kritériá prehľadnosti a zrozumiteľnosti aj pre širší okruh čitateľov.

Podľa slov vydavateľa je edícia *Myśli i Ludzie* venovaná predovšetkým opisu a rozboru „činnosti a náhľadov súčasných i starších filozofov, so zvláštnym dôrazom na najnovšiu filozofiu“. Pritom sa nazdávame, že väčšina kníh, ktoré v tejto edícii vychádzajú, poskytuje čitateľovi okrem informačnej hodnoty aj niečo navyše, totiž pocit kritického no pritom citlivého prístupu k jednotlivým filozofom a ich učeniám. Každý zväzok (rozsah jednotlivých prác býva okolo 200 až 250 strán) obsahuje nielen monografickú štúdiu komplexnej hodnotiacu mysliteľovo dielo (rozsahovo zaberá približne polovicu knihy), ale aj výber preložených textov, ktoré podľa názoru autora hodnotiacej štúdie najlepšie reprezentujú myšlienky príslušného filozofa a, ktoré ilustrujú predchádzajúci výklad jeho nauky.

Okrem prác zaoberajúcich sa jednotlivými filozofickými osobnosťami vyšli v edícii, o ktorej je reč, aj monografické práce o celých filozofických školách a myšlienkových smeroch vo filozofii. V priebehu trvania edície bola napríklad vydaná štúdia o viedenskom kruhu od Hanny Buczyńskiej, o ľavých hegelianoch od Ryszarda Panaśiuka a rozsiahlejšie práce venované polskej filozofii a filozofii a sociológii dvadsiateho storočia.

V edícii však majú prevahu tie zväzky, ktoré sa zaoberajú významnými filozofiemi jednotlivo. Zámer vydavateľstva približovať čitateľovi predovšetkým filozofické osobnosti, ktorých názory sú aktuálne obdobím svojho vzniku, sa prejavil aj v počte kníh venovaných jednotlivým etapám v dejinách filozofie; tak napríklad zo starovekej antickej filozofie boli doteraz vydané iba štyri štúdie, a to-o týchto mysliteľoch: Sokrates (autorka Irena Króńska), Lukrécus, Platón a Aristoteles (autor K. Leśniak). Presne v intenciách spomínaného programu bolo venované omnoho viac miesta mysliteľom devätnásteho a dvadsiateho storočia (H. Buczyńska: Peirce, Cassirer; T. Plużański: Teilhard de Chardin, Mounier; Jerzy Szacki: Durkheim; B.

Skarga: Comte; S. Krzemień-Ojak: Taine, L. Kasprzyk: Spencer; Z. Kuderowicz: Dilthey, I. Lazair-Pawłowska: Gándhí). Z ďalších monografií treba spomenúť najmä práce o Augustínovi (A. Kasia), Tomášovi Akvinskóm (J. Borgosz), Abelardovi (R. Palacz), Josephovi de Maistrem (J. Trybusiewicz), Francisovi Baconovi (K. Leśniak), Thomasovi Moróvi (D. Petsch), Martinovi Lutherovi (A. Ściegienny), Machiavelim (M. Maneli).

Predstaviteľom klasickej nemeckej filozofie je venovaných niekoľko zväzkov (štúdie Tadeusza Krońského o Kantovi a Hegelovi, Kuderowiczova práca o Fichtem) a autori neobišli prirodzene ani osobnosti, ktoré sa zapísali do dejín poľského myslenia (Świętochowski, Krzywicki, Dembowski, Towiański). O klasikoch marxizmu-leninizmu vyšli zatiaľ dve monografie (S. Amsterdamski: Engels, K. Martel: Lenin). Výber dopĺňajú práce Valentína F. Asmusa o Levovi N. Tolstom a Sjemekova štúdia o Fridrichovi Schillerovi. Väčšina kníh obsahuje bibliografiu, portrét mysliteľa, ukážky jeho rukopisu, prípadne aj iné ilustrácie.

Jedným z posledných zväzkov edície *Myśli i Ludzie* je štúdia Jana Garewicza o Arthurovi Schopenhauerovi; o nej sa hodláme podrobnejšie zmieniť v nasledujúcich riadkoch.

*

Filozofia Arthura Schopenhauera bola už od čias svojho vzniku vždy vďacnou témou pre historikov filozofie. Ako to už v takýchto prípadoch býva, často sa v súvislosti s jej hodnotením stretáme s obdivom i s odmietaním a kritické výhrady k nej bývajú formulované v rámci širokej škály vyjadrovacích možností od vedeckých rozpráv po úsečné zavrhujuce poznámky a britký výsmech. O to príjemnejšie boli pocity recenzenta, keď po prečítaní Garewiczovej knihy o Schopenhauerovej filozofii

¹ Jan Garewicz, *Schopenhauer*, vyd. Wiedza Powszechna, Warszawa 1970, 232 strán.

mohol konštatovať, že poľský autor usiloval predovšetkým o vecný prístup k problematike a jeho kritické analýzy Schopenhauera sú dôkazom nielen dobrej znalosti prameňov, ale aj kultúrno-filozofickej atmosféry doby vzniku Schopenhauerovej filozofie. Táto skutočnosť je o to cennejšia, že v marxistickej historiografii filozofie okrem staršej Mehringovej práce, Kautského článku v novinách *Die Neue Zeit* z roku 1888, príslušnej časti knihy Georga Lukácza *Die Zerstörung der Vernunft* a kapitoly v práci českej filozofky Jiřiny Popelovej *Rozpad klasické filozofie* niet — aspoň pokiaľ je to recenzentovi známe — nijakej rozsiahlej marxistickej monografickej štúdie, ktorá by sa zaoberala hodnotením filozofie Arthura Schopenhauera. Skôr než pristúpime k niektorým kritickým výhradám voči Garewiczovým názorom, všimneme si aspoň stručné prvé stránky knihy.

J. Garewicz rozdelil svoju štúdiu na desať kapitol, z ktorých šesť sa zaoberá samým rozborom Schopenhauerovej filozofie, dve jeho predchodcami, jeho nasledovníkmi a problémami doby, jedna je venovaná Schopenhauerovmu životopisu. Prvá kapitola má názov *Aktuálnosť Schopenhauera* a J. Garewicz v nej naznačuje príčiny a rozsah vplyvu schopenhauerovskej koncepcie na takmer všetky významné filozofické systémy na začiatku tohto storočia, pritom však správne vidí, že „na rozdiel od Hegla, Kanta alebo Husserla Schopenhauer nevytvoril školu“. „Nikdy nejestvovala uzavretá skupina, ktorá, prijímajúc za východiskový bod schopenhauerovský systém ako celok, by sa usilovala o rozpracovanie základných téz jeho systému a o kontinuitu v jeho spôsobe myslenia“.² Autor sa tiež zaoberá problémom systémovosti Schopenhauerovej filozofie, plnej protirečení a nedôsledností a poznamenáva, že v Schopenhauerovom postoji k filozofickým otázkam bolo „čosi, čo ho činilo unikátnym javom, neprispôsobujú-

cim sa zmenám, pokiaľ mal jestvovať ako systém a nie iba ako voľný súhrn tvrdení“.³ Ďalej sa usiluje poukázať na tie stránky filozofie Arthura Schopenhauera, ktoré mu vydobyli v dejinách filozofie trvalé miesto a na okraj kritických názorov o Schopenhauerovi vyslovuje tvrdenie, „že nestačí viac citovať Schopenhauera, treba preložiť do súčasného jazyka otázky, ktoré ho znepokojovali a vtedy sa ukáže, že mnoho z nich si dodnes zachovalo aktuálnosť“.⁴

V ďalšej, druhej kapitole, nazvanej *Problémy epochy*, rozoberá J. Garewicz príčiny a predpoklady určitej výnimočnosti postavenia Schopenhauerovej koncepcie sveta v dejinách nemeckej filozofie a zaoberá sa historickými okolnosťami jej vzniku. Pri hodnotení Schopenhauerovho postoja k poslaniu, ktoré má plniť filozofia, rozvíja autor monografie myšlienku, že Schopenhauer síce „mal všeobecné presvedčenie o zásluhách, ktoré má filozofia pre ľudstvo, neveril však v jej moc. Predovšetkým súdil, že filozofia nespĺnila nádeje, ktoré sa do nej vkladali, pretože nepochopila svoju úlohu (...). Veľká vina filozofov spočíva nie v tom, že nezískali vplyv na osudy sveta, ale v tom, že klamali seba i druhých, že môžu takéto vplyvy kedykoľvek získať. Namiesto toho, aby odhalovali klamy, sami im podľahli a šíрили ich; namiesto toho, aby demystifikovali pravdu, sami tvorili mýty“.⁵

Pri hodnotení Schopenhauera vychádza poľský filozof z názoru, že v čase, keď Schopenhauer začínal svoje pôsobenie, nemecká filozofia bola vo svojej podstate antropocentrická. „Predmetom jej úvah boli otázky týkajúce sa ľudského bytia, predovšetkým problémy slobody“.⁶ Garewicz v týchto súvislostiach neobyčajne výstižne a so zmyslom pre historicitu zdôrazňuje, že Schopenhauerovej filozofii sa často

³ Tamtiež, 8.

⁴ Tamtiež, 11.

⁵ Tamtiež, 14—15.

⁶ Tamtiež, 22.

² Tamtiež, 7.

prípisyjú intenciu a motívy, ktoré boli človeku tých čias celkom cudzie.

Naša kritická pripomienka, o ktorej sme sa zmienili, sa bude týkať Garewiczovho podcenenia Schopenhauerovho obratu od klasického europocentrizmu využívaním názorov indických filozofických smerov.⁷ Indickú filozofiu spomína J. Garewicz iba raz — ak nerátame jednu-dve zmienky o „závoji Máje“ a o princípe „tat tvam asi“ — a to v tretej kapitole nazvanej Utvrdenie metafyziky, ktorá je venovaná skúmaniu Schopenhauerových východísk pri budovaní metafyzických základov svojho systému. Táto časť štúdie je inak dostatočne koncízna a súčasne aj dostatočne jasná a dáva čitateľovi dobrý prehľad nielen o základoch Schopenhauerovej filozofickej koncepcie, ale naznačuje aj celkovú situáciu v ontologickej a gnozeologickej problematike medzi Kantovými dedičmi v devätnástom storočí.

V poznámke k vete: „Východiskovým bodom bola pre Schopenhauera Kantova filozofia“, Garewicz píše: „Čo sa týka indickej filozofie — predmetu záujmu takmer všetkých nemeckých romantikov — Schopenhauer sa na ňu skutočne viackrát odvolával, no poznal ju pomerne neskoro a z druhej ruky. Možno hovoriť radšej o vplyve určitých ustálených predstáv o tejto filozofii než o autentickej inšpirácii.“⁸ Je síce správne tvrdenie, že Schopenhauer poznal indickú filozofiu pomerne neskoro, poznal ju však dosť skoro na to, aby odvolaniami sa na ňu prešpikoval celý Svet ako vôľu a predstavu i ďalšie práce. Je dozaista oprávnené aj konštatovanie, že Schopenhauer poznal indické filozofické myslenie „z druhej ruky“; toto konštatovanie je súčasne výčitkou; treba si však uvedomiť, že spomínanou „druhou rukou“ boli pre Schopenhauera napríklad znamenité

Colebrookove Miscellaneous Essays alebo Bournouffove práce o buddhizme, ako aj diela iných bádateľov, ktoré predstavovali vo svojej dobe vrchol indologických snažení. Pravdaže, iná vec je, akú „inšpiráciu“ si Schopenhauer zo štúdia týchto prác zobral, ako pochopil a interpretoval filozofické názory v nich sprístupňované. K tomu možno zaujať rozličné stanovisko. No práve preto sa nazdávame, že v monografickej štúdiu, ktorá si ako cieľ kladie vysvetliť Schopenhauerovo učenie ako celok, by bolo potrebné — ak nie priam nevyhnutné — osvetliť túto problematiku predsa len o niečo dôkladnejšie, než je to možné v jedinej poznámke pod čiarou.

Nasledujúce dve kapitoly (Intuícia a reflexia, Svet ako vôľa a predstava) venoval autor Schopenhauerovmu riešeniu problémov poznania a vysvetľovania základných kategórií Schopenhauerovej filozofie. Pri hodnotení Schopenhauerovej teórie poznania zaoberá sa Garewicz predovšetkým filozofickým rozlíšením intuitívnych a abstraktných pojmov a na rozbere tejto otázky sa pokúša objasniť, „v čom spočíva Schopenhauerovo odstúpenie od kantovského transcendentalizmu, ako aj jeho opozícia voči Heglovi na jednej a voči romantizmu na druhej strane“.⁹ Zaslúžene veľa miesta zaberá v štúdiu rozbor kategórie vôle, opis Schopenhauerovho chápania objektívácie vôle a predovšetkým analýza Schopenhauerovej kategórie spredmetnenej vôle. Garewicz v tejto súvislosti píše: „Pretože nie transcendentné bytie, ale svet vecí je predmetom Schopenhauerovho záujmu, preto ani kategória vôle, ale až pojem spredmetnenej vôle sa stáva v Schopenhauerovom systéme kľúčom k ontológii, podobne ako pojem životnej vôle k životu bude kľúčom k etike“.¹⁰

Etike sú venované najmä kapitoly Pramene zla a Etika súcitu a odriekania. Schopenhauerovu etiku chápe Garewicz ako bezprostredný dôsledok Schopenhauer-

⁷ Bližšie o tejto problematike pozri recenziu štúdiu *Arthur Schopenhauer a indická filozofia* (Úvod do problematiky a kritické východiská), v časopise *Filozofia* 6/1970, s. 567—577.

⁸ J. Garewicz, *Schopenhauer*, 25, pozn.

⁹ Tamtiež, 39.

¹⁰ Tamtiež, 51.

rovej ontologickej koncepcie. Autorovo skúmanie týchto väzieb a vzájomných vzťahov je zaujímavé: vychádza z názoru, že Schopenhauer sa objavil v epoche, keď komentár a práca nad jednotlivosťami ustúpila vo filozofii zásadným úvahám, keď sa objavovali nové systémy, čo je vždy neklamný znak toho, „že záchvevom podliehajú samé základy posudzovania ľudských činov a myšlienok. Inými slovami, že už niet ničoho pevného“¹¹. Problém, ako odôvodniť relatívne všetkých právd bez toho, aby sme rezignovali na metafyziku, ktorý sa klasická nemecká filozofia pokúšala riešiť pomocou zavedenia času ako konštitutívneho prvku bytia, rieši podľa Garewiczovho názoru Schopenhauer takým spôsobom, že z neistoty robí ontologickú kategóriu — metafyzika vôle je absolutizáciou neistoty.

Dôkazom Garewiczovho citlivého vedeckého prístupu k dejinnofilozofickej problematike je okrem iného aj jeho hodnotenie Schopenhauerovho pesimizmu. Na záver analýzy tejto stránky filozofie Arthura Schopenhauera vyslovuje poľský filozof názor, že „v pesimistickej vízii sa skrýva iba jedna útecha. Svet je taký zlý, že horším už byť nemôže. Stupeň intenzity zla sa tým stáva zárukou trvalosti sveta. Katastrofa nie je ani záhubou ani spasením; lebo je jednoducho nemožná. Svet sa bude točiť ďalej; rovnako zlý ako pred vekmi a ani mesiac ani anjel-pomstiteľ sa na ňom neobjaví. Pred tvárou zla stojí človek sám a sám si musí určiť k nemu svoj pomer; nespoliehajúc ani na boha ani na nasledujúce pokolenia“. A Garewicz — dokazujúc tým opäť svoju dobrú znalosť historického pozadia Schopenhauerovej filozofie — dodáva: „Hodno pripomenúť, že Schopenhauer písal v období, v ktorom náhly katastrofické rovnako ako mesianistické nachádzali široký ohlas. Popri heglovskej vízii histórie ako procesu, ktorého racionálnosť našla najplnšie vyjadrenie

v dejinných prevratoch, objavili sa koncepcie vykúpenia ľudstva krvou a mukami alebo spasenia prostredníctvom mesiáša... Koncepcia iracionálnej vôle vtelenej do sveta bola v pomere k týmto víziám obranou racionálneho myslenia, triezveho, aj keď nepochybne ohraničeného pohľadu na svet“¹².

Nesporne zaujímavým a originálnym prínosom J. Garewicza ku skúmaniu vplyvu Schopenhauerovej filozofie je napokon aj jeho názor, podľa ktorého na Schopenhauera okrem prívržencov neovitalizmu, bergsonizmu a pesimizmu (Eduard von Hartmann, Spengler) nadviazali najmä tí myslitelia, ktorých filozofia býva označovaná ako druhý pozitivizmus. „Ako je nám známe“, píše Garewicz, „nikto si dosiaľ nevšimol hlbšie vplyv, ktorý mal Schopenhauer na druhý pozitivizmus a scientizmus...“ Pozitivizmu bol blízky najmä schopenhauerovský prístup k teórii poznania, predovšetkým postulát odmietania špekulácií vo filozofii, a taktiež chápanie sveta ako spleti predmetových vzťahov a nie jednoducho ako súhrnu vecí; toto chápanie bolo v súlade s vývinovými tendenciami prírodných vied a najmä fyziky koncom devätnásteho storočia. Blízky Schopenhauerovej filozofii bol podľa Garewicza nielen empiriokriticizmus Macha a Avenaria, ale aj konvencionalizmus Duhema a Henriho Poincaréa. Garewiczovo hľadanie súvislostí so Schopenhauerovou filozofiou v tomto smere je do značnej miery objavné a ďalší rozbor týchto vzťahov by bol bezpochyby užitočný pre osvetlenie koreňov a inšpirácie niektorých prúdov vo filozofii minulého storočia.

Na záver treba ešte spomenúť, že kniha okrem stručnej bibliografie Schopenhauerových spisov obsahuje aj pomerne obsiahly výber z jeho diel, rozsahovo dokonca o niečo väčší ako hlavná štúdia. Podľa nášho názoru tým kniha získava na informačnej hodnote a stáva sa čitateľsky prístupnejšou než by bola iba sama monografická práca.

Dalimír Hajko

¹¹ Tamtiež, 64.

¹² Tamtiež, 72.